

Hosted From
**Chicago,
Illinois, USA**

An International Multidisciplinary Conference
**3RD GLOBAL SYMPOSIUM ON HUMANITY
AND SCIENTIFIC ADVANCEMENTS**

28th February, 2022

Conference Proceedings

- Online Publication
- E- Proceedings
- E-Certificate
- Virtual Presentations

Conference Theme

Social Sciences Humanities
Education Management
Technology

3rd Global Symposium on Humanity and Scientific Advancements

Hosted From Chicago, Illinois, USA

February 28th 2022

Indexed By

8. FUNCTIONAL UNDERSTANDING OF BOOKS AND TEXTS

Umida Jalolidinovna Nurmatova

22-24

9. SULTON JALOLIDDIN MANGUBERDI-JASORAT VA IBRAT NAMUNASI

Uzbekova Sadoqat Primovna

25-29

10. UNDERSTANDING YOURSELF - THE BASIS OF PERFECTION

Rakhmatova Kholida Kholikovna

30-37

11. DEVELOPMENT OF AN IOT-BASED REMOTE WATER QUALITY MONITORING SYSTEM

Talipova Gozal Bahodir kizi, Talipova Xabiba Salimovna

38-40

12. "LANGUAGE IS THE MIRROR OF THE NATION"

Mamadalieva Nargiza

41-43

13. IMPROVEMENT OF THE PROFILE OF THE TEETH OF THE GINNING SAW

Sh.Imomqulov, Abdulkakhorov Zohidjon

44-49

14. STRUCTURED CONVERSION BECOME UNDER DIFFERENT TYPE OF THE TERMAL PROCESSING

Rakhimov Yakyokhon Tashpulatovich, Abdulkakhorov Zohidjon, Burkhanov Ahmadjon

50-55

15. METHODS OF INCREASING MECHANICAL CHARACTERISTIC DETAILS OF THE TECHNOLOGICAL MACHINES

Abdulkakhorov Zohidjon, Burkhanov Ahmadjon

56-59

UNDERSTANDING YOURSELF - THE BASIS OF PERFECTION

Rakhmatova Kholida Kholikovna

Teacher of the Department of Social Sciences, Candidate of Philosophical Sciences
Bukhara Institute of Engineering and Technology

Annotation: The article argues that one of the main criteria of human maturity is self-awareness. Self-knowledge and understanding of man is, first of all, knowledge of the essence of the human race. Hazrat Alisher Navoi called people to self-realization with such teachings as "If I can't find myself, I can't find myself", "Think about your body, whatever you want from yourself". It has been revealed that modern philosophy pays special attention to the human problem.

Key words: understanding of national identity, humanity, harmoniously developed man, perfect man, "Risolai Havroiyia", "Fiqroti Ahroriya", "Masnavii Ma'naviy", lust, honor, love, honesty.

ЎЗЛИКНИ АНГЛАШ - БАРКАМОЛЛИК АСОСИ

Рахматова Холида Холиковна

Бухоро муҳандислик-технология институти
“Ижтимоий фанлар” кафедраси ўқитувчиси, фалсафа фанлари номзоди

Аннотация: Мақолада инсон камолотининг асосий мезонларидан бири унинг ўзлигини англаши эканлиги далилланган. Инсонни ўз-ўзини таниши, англаши, энг аввало инсон зотининг моҳиятини билишидир. Ҳазрат Алишер Навоий, “Эл нетиб топқай мениким, мен ўзимни топмасам”, “Ўз вужудингни тафаккур айлагил, ҳар на истарсен ўзингдан истагил”, каби ўғитлари билан инсонни ўзлигини англашга чорлаган. Ҳозирги кун фалсафаси инсон муаммосига маҳсус эътибор бермоқдалиги очиб берилган.

Таянч иборалар: Миллий ўзликни англаш, инсонийлик, баркамол инсонни, комил инсон, “Рисолай Хавроийя”, “Фикроти Ахрория”, “Маснавии Маънавий” асари, нафс, ор-номус, ишқ, ҳалолик.

ПОНИМАНИЕ СЕБЯ - ОСНОВА СОВЕРШЕНСТВА

Рахматова Холида Холиковна

Бухарский инженерно-технологический институт
преподаватель кафедры общественных наук, кандидат философских наук

Аннотация: В статье утверждается, что одним из основных критериев зрелости человека является самосознание. Самопознание и понимание человека есть, прежде всего, познание сущности человеческого рода. Ҳазрат Алишер Навои призывал людей к самореализации такими поучениями, как «Если я не могу найти себя, я не могу найти себя», «Думай о своем теле, что хочешь от себя». Выявлено, что современная философия уделяет особое внимание проблеме человека.

Ключевые слова: понимание национальной идентичности, человечность, гармонично развитый человек, совершенный человек, «Рисолай Хавроийа», «Фикроти Ахрория», «Маснавий Ма'навий», вожделение, честь, любовь, честность.

Халқнинг маънавий ҳаётида ўзлигини англаш муҳим ўрин тутади. Шу сабабли миллий ўзликни англашнинг мазмун-моҳиятини ўрганиш долзарб муаммолардан ҳисобланади. Миллий ўзликни англаш нима? Миллий ўзликни англаш миллийликка мансуб барча хусусият ва жиҳатларни кўзда

тутади. Ўзбек халқининг миллий ўзлигини англашга интилиши ва уни кўз қорачиғидек сақлаши миллат учун характерли жиҳатдир.

Инсон камолотининг асосий мезонларидан бири унинг ўзлигини англашидир. Дельфадаги Апполон ибодатхонасининг деворларига ўйиб ёзилган ва анъана бўйича етти юон донишмандларидан бири – Хилонга тегишли деб ҳисобланган “Ўзлигингни англа!” шиори қадимги антик давр фалсафасидан ҳозирги кунгача файласуфлар учун ўзак масала бўлиб келмоқда. Цицерон, “Фалсафа Фалесдан бошланади, у биринчи эди”, деб таъкидлаган. Етти донишманднинг етакчиси бўлган Фалес, “Энг қийин нарса нима?”, деган саволга “Ўзни англаш”, деб жавоб берган. Файласуф Хилон, “Ўзингни билгил ва сен Худоларни ва коинотни билиб оласан”, деган.

Инсон руҳий қувватининг рамзига айланган Сукрот шундай деган: “Ким ўзини билса, унинг учун нима фойдали эканлигини билади, худди шунингдек нимага қодир ва қодир эмаслигини тушунади. Биладиган нарсалари билан шуғулланиб, у ўз эҳтиёжларини қондиради ва баҳтиёр яшайди, билмаган нарсаларига қўл урмай, хатоларга йўл қўймайди ва баҳтсизликларни четлаб ўтади. Шу туфайли, у, шунингдек бошқа одамларнинг баҳосини ҳам билади ва уларга таяниб, фойда олади ва ўзини бебаҳтликлардан сақлайди”.

Исломда ҳам “Ким ўзлигини таниса, Роббини танийди” деган ҳадис мавжуд. Тасаввуф таълимоти “Худшуноси, худошуноси аст”, яъни “Ўзликни таниш, англаш, Худони танишдир” деган тамойилга асосланади. “Оллоҳни англашдан аввал ўзликни англамоқ жоиз”, - дейди Фаззолий. Шунингдек у, “Афсуски, фақат инсонгина ўз ҳақида ҳақиқий билимга эга эмас. Биз ўзимизни фақат сиртдан – у ёки бу қилмишимиз ва ташки қиёфамиз орқали биламиз. Руҳий моҳиятимизни билишга уринмаймиз,” деб таъкидланган. Башарият мутафаккири Жалолиддин Румий “кўзни юмгил, кўзга айлансин кўнгил”, деб инсонни ўзлигини англашга чақирган.

Инсон ҳам ўзини кимлиги, нима учун бу дунёга келганлиги, ўз имкониятларини билса, ўз қадр-қимматига муносиб иш қилади, манзил-макон топади, ўзгаларга фойдали ва керакли бўлади.

Инсонни ўз-ўзини таниши, англаши, энг аввало инсон зотининг моҳиятини билишидир. Бу инсон маънавияти, шаъни, қадр-қиммати, обрў-эътибори, ор-номуси орқали намоён бўлади. Ўз-ўзини англаш инсонга ҳаётининг маъно-мазмуни, мақсадини тушунишга ёрдам беради. Инсон, энг аввало “Мен кимман?”, “Бу ёруғ дунёга нима учун келдим?”, “Менга ато этилган буюк неъмат-ҳаётимни нималарга сафарбар этмоғим лозим?” деган саволларга жавоб излаб, ўз-ўзини англаши ва жамиятда ўз ўрнини топиши лозим.

Ҳазрат Алишер Навоий, “Эл нетиб топқай мениким, мен ўзимни топмасам”, “Ўз вужудингни тафаккур айлагил, ҳар на истарсен ўзингдан истағил”, каби ўғитлари билан инсонни ўзлигини англашга чорлаган. Ўз-ўзини англаш жараёнининг аввалида инсон ўзини ҳайвон эмас, ўсимлик эмас, тош-кесак, жонсиз маъдан эмас, балки Ҳазрати инсон эканлигини англаши лозим. Фалесдан “Энг гўзал нарса нима?”, деб сўраганларида, у “Одам, чунки у Тангрининг маҳсули”, деб жавоб берган. Демак, инсон бутун мавжудотлар ичida энг гўзали экан, чунки Тангри уни ўзига монанд қилиб, мукаммаллик даражасида яратган.[1,2]

Одам ҳайвонот оламидан онги, тафаккур қила олиши, нутқи, меҳнат қилиш ва меҳнат куролларини яратса олиши, ижод қудрати билан ажralиб туради. Инсоннинг инсонлиги, унинг ҳайвондан туб фарқи айни ўз-ўзини англашидадир, яъни ўзининг кимлиги ёки нималиги, нималарга ва қандай ишларга қодирлигини била олишидан бошланади.

Ўз-ўзини англаш жараёнида инсон ўзини бутун борлиқдан ажратиб, унга “ўзга кўз” билан, четдан қарайди, ўз қилаётган ҳар бир иши, ўтказган ҳар бир дамини сарҳисоб қилади. Ўз-ўзини англаш жараёнида инсон ўз қадр-қимматини билади, унда ўзига ишонч хосил бўлади, характери шаклланади. Инсон ўз-ўзини англаса фаол бўлади, чунки у “ўз ўрнида” бўлади.

Ўз-ўзини англаш жараёнида билиш обьекти ҳам, субъекти ҳам инсоннинг ўзи бўлади. Инсон ўз-ўзини англаш жараёнини қуйидаги шакллари мавжуд:

Биринчи, дастлабки шакли – ўз-ўзини ҳис қилиш, яъни киши ўзини, ўз жисмини қуршаб турган дунёдаги предметлар, ҳодисалардан фарқини билади.

Иккинчи шакли – одам жамиятдаги ўз ўрни, бу жамият аззоси, аниқ фаолият эгаси, маълум ижтимоий гурухга мансублигини билишдир.

Учинчи, юқори шакли – ўзини фуқаро сифатида англаши, ўз ишлари учун масъулликни ҳис килиши, ўз фаолиятини назорат қилиши, ўз-ўзига баҳо бера оладиган, ўз-ўзига ҳисоб бера оладиган шахс даражасига етишидир.

Ўз-ўзини нотўғри англаш инсонни, бир томондан, ўзига ортиқча баҳолаш ва кибру ҳавога берилишига олиб келса, иккинчи томондан, ўзига паст баҳолаш-ўзидағи иқтидор, истеъдодни очолмай, фаоллиги етарли бўлмасликка, пассив, умидсиз, инқироз ҳолатига туширади. Бу икки ҳолат ҳам инсон камолотига ёмон таъсир этади. Шунинг учун Ҳазрат Алишер Навоий айтган эдилар:

То хирсу ҳавас хирманни барбод ўлмас,
То нафсу ҳаво қасри барафтод ўлмас.
То зулму ситам жонига бедод ўлмас,
Эл шод ўлмас, мамлакат обод ўлмас.

Инсонда ўз-ўзини англаш, ўз-ўзини назорат этиш, ўз-ўзидан ҳисоб олиш мунтазам давом этадиган жараён бўлганида инсон меъёрда яшайди. Чунки “одами нусхай жомиъя турур, ондоғким, малакий сифатлари бор турур ва сабъий ва баҳимий сифатлардан ҳам холий эрмастур”. Хожа Ахрор Валий бу иборалари билан инсонда ҳам малакий, фаришталарга хос сифатлар мавжуд, шу билан бирга йиртқич ва бошқа тўрт оёқли ҳайвонлар каби нафс иллатлари ҳам борлигини таъкидлаб, инсонни “нусхай жамиъ”, яъни борлиқдаги бор нарсаларни ўзида жамъ этган нусха демоқдалар.

Ўзликни англаган одамда меҳр, муҳаббат, муруват, саховат кучли бўлади. Хожа Ахрор Валий шундай байтни ўқиган эканлар:

Одами дийд асту боқий пўст аст,
Дийд он бошад, ки дийди дўст аст.

Мазмуни:

Одамий, яъни ҳақиқий инсон кўзdir, бошқаси ҳаммаси пўстdir,
Кўз агар дўст кўзи бўлса, шундагина кўз бўлади.

Хожа Ахрор бу билан инсон қалби оинаси бўлган кўздан фақат бутун борлиққа дўстона назар, меҳр-муҳаббат порлаб турсагина, ҳақиқий инсон номига уйғун бўлади, дейди.

Хулоса қилиб айтиш мумкинки, баркамол авлод – ўзини англаган, ўз қадр-қиммати, хаёт мазмунини, жамиятдаги ўрнини билган ва шунга муносиб амал қиласидан фаол шахсdir. У бирор нафасини ҳам беҳудага сарфламайди, чунки у умрини шу нафаслардан иборатлигини билади. Унинг ҳамсуҳбати яхши одамлар бўлади, чунки ёмон ҳамсуҳбат умрни, вақтни нобуд этиши, беҳуда сарфлаш эканлигини англайди. Ўзини англаган инсон барча борлик, мавжудлик, хусусан бошқа инсонларни ҳам қадру-қийматини билади, чунки уларнинг ҳар бири унинг баҳтиёр яшashi учун лозимлигини тушунади. Ўзини англаган инсон ҳақиқий баҳтиёрdir. Чунки у хирсу ҳавас, нафсу ҳаво, зулму ситамдан пок. Ўзини англаган инсон севимлидир. Чунки у барчани севади, меҳр-муҳаббат билан назар қиласиди, бу эса унга нисбатан бошқаларда ҳам шундай пок, гўзал туйғуни уйғотади.

Хозирги кун фалсафаси инсон муаммосига маҳсус эътибор бермоқда. Хожа Ахрор Валий нақшбандия таълимотини жаҳоний даражага кўттарган мутафаккир сифатида маълум ва машҳурдир. Унинг асарларида инсон, инсонийлик ва инсоний ҳақиқат тушунчаларига маҳсус эътибор берилган. Бу тушунча айниқса унинг асосий асари “Фикроти Ахрория”да ёритилган. “Фикроти Ахрория” “Фақароту-л-орифийн” номи билан ҳам маълум.

Хожа Ахрор ўз асарида инсонийлик тушунчасини кўп ишлатади. У “инсонийликнинг энг катта мақсади зоҳирни ёмонликлардан халос қилиш, буйруқларга итоат қилиш ҳамда ботинни ўй-фирклардан тозалашдир, токи дилга Ҳақнинг салтанати тажаллий қилсин, дилни ғайрнинг шууридан озод айласин” деб, “Фикроти Ахрория” асарининг “башарият алоқаларидағи ифлосликлардан дил ва бадан тозаланишига сабаб бўлсин” мақсадида ёзганлигини таъкид этади. [3,4,5]

Иқтибослар таҳлили кўрсатадики, Хожа Ахрор инсонни зоҳир ва ботин уйғунлигидан иборат деб қарамоқда. Инсон зоҳири унинг ташки кўриниши, шакли бўлиб, унинг ёмонликлари инсон ботини, қалбига таъсир этади. Ботин инсоннинг ички олами, мазмун-моҳияти, уни ҳиссий органлар билан билиш қийин, тафаккур ва интуиция билан англаш мумкин. Ботинни ўй-фирк ва кераксиз боғланишлардан тозалаш зоҳирни гўзал, нурли қиласиди. Инсон зоҳири – юзи, муомаласи, ўтириб-

туриши ботиний ҳолатига боғлиқдир. Хожа Ахрор зоҳирни бадан ва ботинни дил, қалб деб, уларни поклаш инсонни инсоний сифатни олишига ва инсонийлик ҳолатида бўлишига ёрдам беради деган. Демак, ҳақиқий инсон зоҳиран ва ботинан пок, бадан ва қалби тозадир. Бу мазмунда Хожаи Жаҳон номи билан машҳур хожагон тариқати асосчиси Абдулхолик Гиждувоний ҳам шундай ёзганлар:

Покиза хисол боши андар ҳама ҳол,
Ки аз хислати покиза шавад аҳли камол.
Беҳтар зи ризогии Ҳақ чи ёбад бандা?
Рози аст Худо зи марди покиза хисол.

Мазмуни:

Барча ҳолларда покиза хислатли бўлгин,
Чунки камол аҳли покиза хислат ила бўлади.
Банда учун Ҳақ розилигидан яхшироқ нима бор?
Худо покиза хислатли Марддан розидир.

Хожа Ахрор инсонларни уч тоифага бўлади: 1. Мардлар. 2. Инсонийлик сифатидаги инсонлар. 3. Инсонийлиги бўлмаганлар – ҳайвонлар. Бу маънода у шундай ёзади: “Эй, Инсон. Ҳаракат кил, токи инсонийлик мартабасидан ўтгайсан ва мардлик мақомига етгайсан. Сен Инсон киму Мард кимлигини билмоғинг керак. Билгинки, инсон “Жоҳаду фийно (“Бизнинг йўлимизда жидду жаҳд айлаган”) майдонида “Ло” (йўқ) тифини қўлга олган мубориздир. У Аллоҳнинг душманлари нафс ва шайтон билан бирга жангга киришган. Мард эса тавҳид тифи ила ғайрнинг бошини олган ғозийдир. У жангу жадал қилишдан фориғ бўлгандир. Бул иккисидан бошқа яна бир тоифа борки, уларни чорполар қаторидан санаса ҳам бўлади”. Демак, Хожа Ахрор инсоний даражадаги инсонлар деганда нафси ёмонлиги ва шайтон васвасасига қарши жидду жаҳд билан курашадиган одамларни тушунган. Мардлар эса инсонийлик мақомидан юксалиб, нафс ёмонликларидан тўла ғалаба қозониб, зоҳирий ва ботиний қувватларини ўз тасарруфига олган хос кишилардир. Нафс қули ва шайтон ўйинчоғи бўлганлар шаклан одам зотига ўхшасалар ҳам, уларни мазмун – моҳиятан Хожа Ахрор чорполар, яъни ҳайвонлар деб, Аъроф сураси, 179 ояти – “Улар (кофирилар, мушриклар) ҳайвонлар кабидирлар, балки ҳайвонлардан ҳам бадтардирлар” – ни асос қилиб келтиради.

Хожа Ахрор Валий бу маънони “Жавомиъ ул-калим” номи билан аталувчи охират учун зарурий калималар – ҳикматли сўзлар мажмуасида ҳам баён этган. У ёзади: “Кишилар уч тоифадурлар: Авлиёки, ботинлари зоҳирларидан яхшидир. Уламоки, зоҳирлари ва ботинлари баробардир. Жоҳилларки, зоҳирлари ботинларидан яхшидир”. Бу калима билан юқоридаги ғояни таққосласак, авлиёларни мардлар билан бир дейди. Тасаввуф аҳли кўпинча авлиёларни мард ёки эранлар деганлар. Айтиш лозимки, бу тушунча инсон жинсига нисбатан эмас, инсонийликни ботинда нақадар юқсаклигига ишоратдир. Уламолар деганда, зоҳир ва ботини уйғун, мос, яъни инсоний сифатли, ўз нафсини таниб, унга қарши тура оладиган кишилар тушунилмоқда. Жоҳиллар зоҳири инсон зотига ўхшаш, шунинг учун яхши, лекин ботинан ҳайвон сифатидаги кишилардир.

Хожа Ахрор мардларга яна шундай таъриф берган: “Мардлик улдурки ҳар ким санга ёмонлик қилса, ўрнига яхшилик қил! Ва ҳар ким сендан узулса, ёпишғил! Ва ҳар ким сени ноумид қилса, анга эҳсон қил”! Кўриниб турибдики, мардлар илохий сифатлар билан безанган ва барчага эзгулик қилишга қодир бўлган кишилардир.

Хожа Ахрор фикрича, инсон инсонийлик даражасида бўлиши учун ғафлатга қолмаслиги, нафс ва шайтондан огоҳ бўлиши лозим. Хожа Ахрор: “Ғафлат уйқудандир ва уйқу сувдан ва сув (кўб) таомдин. Ҳар кимки, кам еса ҳозир бўлгай ва ҳар кимки кўб еса ғофил бўлгай”, деб таом емакка доир катор қуйидаги ўйтитларни айтганлар:

- Меъда таомни жойидур. Ҳар нимаеки анга юборсанг, агар ҳалол бўлса тоатга қувватдур. Ва агар шубҳали бўлса Ҳақ йўлин санга беркитур. Ва агар ҳаром бўлса, маъсият туғор.

- Таомни андоғ егилки, сан ани егайсан, на ул сани егай. Агар сан они есанг ҳаммаси нур бўлур ва агар ул сани еса ҳаммаси зулмат бўлур.

Сўфийларни “нафси ўлик, қалби тирик” деб таърифлаганлар. Хожа Ахрор ҳам нафсга шундай таърифлар берган: “Ҳар нарса то тирикдур тозадур. Вақтеки ўлса, нопок бўлур, магар нафски тирик бўлса, нопокдур ва ўлса покдур”, “Ҳақ субҳонаҳу ва таоло буюурки, “Ва аъриз анил-жоҳилийн”,

яъни юз ўгиргил нодонлардин. Нафс нодонларнинг нодонроғидир, керакдурки, андин юз ўгирсанг ва хилофин олсанг”. Инсон ҳақиқий инсоний, аслига уйғун бўлиши учун нафсини ёмонликларини англаши, унга қарши туриш лозим.

Хожа Ахрор инсонийлик ҳақиқати деган масалага махсус эътибор берган. У – “Инсонийлик ҳақиқати Ҳақ субҳонаҳудан бошқага муҳаббат ва майл аралашмаларидан холи бўлиш” - эканлигини ёзади. Хожа Ахрор муҳаббат ва майл инсонда Ҳақга ҳам ғайрга ҳам бўлиши мумкин деб, ғайрнинг зотига ибодат килиш ғайрга муҳаббат ва майл эканлигига ва ғайрга мансуб бўлиш ва ҳою ҳавас этагини ушлашлигини таъкид этган.

Нафс истаги ейиш, кийиш, зеб-зийнат, шахват, мол-дунё кабиларга меъеридан ортиқ боғланиш инсонни тубанлаштиради. У мол-дунё, мансаб, нафс истаклари учун ҳайвоний ҳолатга тушади. “Ҳақиқий мақсад одамзот Ҳақдан бошқага гирифтор бўлишдан халос бўлсин”, “инсонийлик ҳақиқати Ҳақ субҳонаҳудан бошқага гирифтор бўлишдан озод бўлиш” эканлигини Хожа Ахрор таъкид этган.[6,7,8]

Хожа Ахрорнинг бу таърифларидан маълум бўладики, у инсонни илоҳий сифатли мавжудот деб ҳисоблагани учун ҳам илоҳийликка уйғун ҳаракатни унга мос деб ҳисоблайди. Илоҳий сифатли инсон бутун борлиқни Ҳақ назари билан кўради ва уни эъзозлайди. Бундай инсонни назари баланд, ўзи жуда юксак мартабада бўлади.

Хожа Ахрор икки асари “Рисолаи Ҳавроийя” (“Ҳурлар ҳақидаги рисола”) ва “Фикроти Ахрория”да ҳам инсонга нисбатан қуйидаги рубоийни келтирган:

Эй нусхай номаи илоҳи, ки туи,
Эй оинаи Жамоли Шоҳи, ки туи.
Берун зи ту нест, ҳар чи дар олам ҳаст,
Дар худ биталаб, ҳар он чи хоҳи, ки туи.

Мазмуни:

Илоҳий номанинг нусхаси сенсан,
Шоҳ (Ҳақ) Жамолининг қўзгуси сенсан.
Нимаики оламда бўлса, сендан ташқарида эмас,
Нимани истасанг, ташқиридан эмас ўзингдан изла ўша сенсан.

Шунингдек Хожа Ахрор шу мазмундаги “Ман арафа нафсаҳу фақод арафа Роббаҳу” (“Кимки ўз нафсини таниса, бас у (шундан сўнг) ўз Роббисини танигай” ҳадисини ҳам келтирган.

Хожа Ахрор инсонийлик ҳақиқатига эришиш учун саъй-ҳаракат, химмат ва вақтга эътиборни зарур, деб ҳисоблаганлар. “Кунларни бехуда ўтказмаслик керак. Умрни шундай нарсага сарф қилмоқ лозимки, сендан мақсад шул бўлсин. Сенинг камолинг ўшандадир” деб, у ҳар бир инсон ўз ҳаётининг мазмун-моҳиятини, ўз истеъдодини таниши ва жамиятда ўз ўрнини топа олиши лозимлигини уқтиради.

Хожа Ахрор инсон тана ва руҳдан иборатлиги ва “руҳнинг жасадга гирифтор бўлиши” инсон ҳақиқати эканлигини айтади. Руҳ танага кирганида муқаддас, илоҳий оламда бўлмаган нарсалар унда ҳосил бўлади. Чунки тананинг талабларини нафс акс эттира бошлайди ва турли ҳижоб, парда, боғланишлар пайдо бўлади. Натижада инсон ўз-ўзини англаб, саъй-ҳаракат қиласаса тубанлашиб, залолатга тушиши мумкин.[9,10,11,12,13]

Инсоний ҳақиқатни Хожа Ахрор валийларга таяниб, қалб ва руҳ билан боғлайди. Қалб илоҳий ишқу муҳаббатга гирифтор бўлиши лозим дейди. “Маънавий давлат шулки, ўз дилингни шалоғили кавнайндан холи қилмоғингдир”, яъни қалб икки дунё боғланишларидан фориг бўлиши лозим, дейди Хожа Ахрор. У “Қалб ул-мўъмин Аршуллоҳил аъзам” – “Мўъмин банданинг қалби Аршуллоҳдан ҳам аъзам”дир ҳадисини келтиради.

Хожа Ахрор қалбни поклашга эътиборни қаратиб шундай ўгит беради: “Ўзингни фаррош сингари тутмоқ керак. Дилни кавний тааллукотлар хасу ҳашагидан тозаламоқ даркор”. Хожа Ахрор фаррошнинг супургиси деб – зикр, яъни Ҳақни эслаш эканлигини уқтирган ва шундай ёзган:

Зикр гў, зикр то туро жон аст,
Зиндагийи дил ба зикри Яздон аст.
Чун ту фоний шави зи зикр ба зикр,

Зикри хуфияки, гуфтаанд он аст.

Мазмуни:

Зикр айт, зикр, то танангга жонинг бор,
Қалб тириклиги Яздон-худо зикри биландир.
Сен зикрдан зикргача фоний бўлсанг,
Хуфия зикр айтганлари шудир.

Хожа Ахрор фикрича, дил – қалб Ҳаққа огоҳ бўлиш шарафига мушарраф бўлса, дилда ҳеч нарсага ўрин қолмайди, у ғафлатдан уйғонади. Огоҳлик ҳақиқийликка далилдир, деб Хожа Ахрор: “Ҳақиқий саодат мана шу огоҳликдан бошқача бўлмайди”, деган ғояни таъкид этади. Бу саодатга эса инсонни Хожа Ахрорнинг фикрича, хожагон-нақшбандия таълимоти мұяссар қилиши мумкинdir.

Хожа Ахрор ғоялари Баҳоуддин Нақшбанднинг қўйидаги ғоялари билан уйғундир:

Зи ғайрат хонаи дилро зи ғайрат кардаам холи,
Ки ғайратро намешояд дар ин хилватсаро будан.

Мазмуни:

Ғайрат қилиб, дил уйини ғайр (мосиво)дан тозаладим,
Чунки бу хилват саройида ўзга муносиб эмас.

Хожа Ахрор шундай деганлар: “То кўнгулни дунё ва уқбо мухаббатидан тозаламасанг, Ҳазрати Худованди Каримга маҳал бўлмайдур. Зероки, экилган ерга экиб бўлмас ва битилган қофозга битиб бўлмас”. Қалб бошқа нарсаларга боғланса, Хожа Ахрор уни экилган ер ёки битилган қофоз каби деб хисоблаган. Мутасаввиф қалбнинг асосий вазифаси Ҳақни маҳали – манзил-макони, тажаллий этадиган кўзгуси бўлиши лозим деб уқтиради.

Хожа Ахрор инсонга турли таърифлар берган. Жумладан, “Дунёдаги бор нарсаларнинг улуғроғи зоҳирга қараганда одамзоддир. Ва хорроғи кучукдур. Хирадмандлар иттифоқи бирла Ҳақ танигувчи кучук Ҳақни танимаган одамзоддан яхшироқдур” – деган Хожа Ахрорнинг бу фикрлари қўйидагиларга уйғундир:

Писари Нуҳ бо бадан биншаст,
Хонадони нубувваташ гум шуд.
Саги асҳоби Каҳф рўзе чанд,
Паи некон гирифту мардум шуд.

Мазмуни:

Нуҳнинг ўғли ёмонлар билан бўлди,
Натижада пайғамбарлик хонадонини йўқотди.
Каҳф асҳоби ити неча муддат,
Яхшилар билан бўлиб, жаннатий бўлди.

Хожа Ахрор инсоний ҳақиқатни топишда хотиранинг махсус ўрни борлигига эътибор берган. Инсон камолотида хотиранинг ўрни катта. Тасаввуф аҳли бу масалага махсус эътибор берганлар. Хожагон таълимоти асосчиси Хожаи Жаҳон номи билан машҳур Абдулхолик Фиждувоний тариқатига киритган ёдкард (хотирга келтириш, эслаш), бозгашт (қайтиш, қайтадан қилинган амалларни эслаб таҳлил этиш), нигаҳдошт (хотира муроқабаси, хотирани сақлаш), ёддошт (хотирани тўхтатиш) каби тамойиллар инсон хотирасини мустаҳкамлаш ва асл зарурий нарсаларни ёдда сақлашга қаратилган. Хожагон тариқатининг йирик намояндаси Ҳазрат Азизон номи билан машҳур Хожа Али Ромитаний ўзининг “Рисолаи Азизон” асарида инсон камолоти учун зарур бўлган ўн шартдан бири хотирани сақлаш деб ёзади. У инсон хотирасини нафсоний, шайтоний, малакий, раҳмоний бўлишини таъкидлаб, инсон ёмон хотира – шайтоний, нафсонийни ўчириб, йўқотишга харакат қилиши ва малакий, раҳмоний хотирани сақлашга интилиши лозим деб таъкид этади.

Хожагон таълимотидаги ғоялар асосида вужудга келган нақшбандияда ҳам бу тамойиллар тўла қабул қилинди. Нақшбандия таълимотининг йирик вакилларидан бири Хожа Ахрор Валий ҳам асарларида ёдкард, бозгашт, нигаҳдошт, ёддоштни батафсил таҳлил этган. У ўзининг “Анфоси нафийса” (“Нафис нафаслар”, “Нозик ,латиф иборалар, фикрлар”) рисоласида инсон бор ғайратини Ҳақ – Худони “Ҳар вақт ,балки ҳар лаҳза ёдда сақлашга сарф этиши” зарур дейди. Буни Хожа Ахрор

маърифатни ҳосил бўлиши учун асосий сабаблардан бири сифатида “Рисолайи волидия” асарида ҳам кўрсатган.

Хожа Ахрор инсон деганда инсонийлик ҳақиқатини англашга эътиборни қаратиши масаласига эътибор қаратган мутасавифдир.

Хулоса қилиб айтиш мумкинки, Хожа Ахрор Валийнинг инсон, инсонийлик, инсон ҳақиқати ғоялари, инсон фалсафасининг долзарб масалаларини ичига олади. Бу қуидагиларда намоён бўлади:

- Хожа Ахрор Валий инсон фалсафасида инсон тушунчаси шакли ва мазмун уйғунлиги, ўзаро боғлиқлигини айтган бўлса ҳам, моҳият масаласига асосий эътиборини қаратган. Шунинг учун у асосан инсонийлик тушунчаси билан ўз фикрини баён этган.
- Мутасавиф инсонийликни инсоннинг илоҳийлик даражасидаги зохир ва ботинан покланишидир, яъни ўз асли билан уйғунлигидир деб тушунган.
- Хожа Ахрор Валий инсонни моҳиятига қараб мард, инсон ва ҳайвон даражасидаги уч тоифага бўлади.
- Мутасавиф инсонийлик ҳақиқати деганда ҳақиқий бандалик, яъни фақат Ҳак, асл билан боғланиб, ўшанга мос уйғун яшашни тушунган.
- Хожа Ахрор инсоний ҳақиқат учун инсон муҳаббат ва майл – ихтиёри тўла илоҳий бўлишини зарур деган.
- Хожа Ахрор Валий инсонийлик ҳақиқатга етишда нафс тарбияси, қалб тасфиясининг ўрни муҳимлигини таъкидлаган.
- Хожа Ахрор Валий инсонийлик ҳақиқатини англаш учун тор доирадаги, нафсоний боғланишларни узиб, бутун оламни илоҳий неъмат сифатида қадрлаш даражаси ва ҳолатига етиш лозим, деб ҳисоблаган.
- Хожа Ахрор Валий инсоний ҳақиқатга етиш учун саъй-ҳаракат, ҳиммат, вақт қадрини билиш, рух камолоти ва қалб поклиги, хотира ва огоҳликни муҳим деб таъкид этган.
- Мутасавифнинг инсоний ҳақиқат ҳақидаги ғоясини ҳозирги кунда баркамол инсон тарбияси жараёнида қўллаш самаралидир.[14,15,16]

Адабиётлар:

1. Ҳақиқат манзаралари. 96 мумтоз файласуф. Т.: Янги аср авлоди, 2007. 10-бет.
2. Сержило тафаккур дурдоналаридан. Т.: Наврӯз, 2003. 29-бет.
3. Фахриддин Али Сафий. Рашаҳот: (Оби Ҳаёт томчилари). – Табдил ва сўнгсўз муаллифи М.Ҳасаний. – Т.: Абу Али ибн Сино номидаги тиббиёт нашриёти, 2003. 344-бет.
4. Шодиев Ж.Ж. Умар Хайём рубойларининг талқин ва тавсифи // Наманган давлат университети Илмий ахборотномаси. – Наманган, 2020. – № 9. – Б. 206-210.
5. Рашаҳот. 390-бет.
6. Шодиев Ж.Ж. Умар Хайёмнинг ижтимоий - ахлоқий қарашлари // Фалсафа ва хуқук. – Тошкент, 2020. – № 3. – Б.107-110.
7. Бобохонов Ш., Мансур А. Нақшбандийя тариқатига оид қўлёзмалар фихристи. Т.: Мовароуннаҳр, 1993. 24-25 – бетлар.
8. Шодиев Ж.Ж. **Interpretation of the image of may in the ruba of Umar Khayyam** // Monografia pokonferencyjna science, research, development #33. -Paris, 29.09.2020-30.09.2020. – Р. 126-133.
9. 9. Хожа Убайдуллоҳ Ахрор. Фикроти Ахрорийя. /Табаррук рисолалар. Нашрга тайёрловчи, таржимон, сўз боши ва изоҳ муаллифлари – М.Ҳасаний, Б.Умрзоқ, Ҳ.Амин. Т.: Адолат, 2004, 51 – бет.
10. Шодиев Ж.Ж. Умар Хайём фалсафий қарашларида инсон тақдири ва эркин иродада масаласи // Наманган давлат университети Илмий ахборотномаси. – Наманган, 2020. – № 2. – Б. 197-204.
11. Хожа Убайдуллоҳ Ахрор. Фикроти Ахрорийя. /Табаррук рисолалар. 60 – бет.
12. Shodiev Jahongir. Philosophical views of Umar life // Academicicia. An International Multidisciplinary Research Journal. – India, Vol.10, Issue: 4, April 2020. –P. 360-364. (Impact Factor SJIF 2020=7.13)
13. Хожа Убайдуллоҳ Ахрор. Жавомиъ ул-калим. /Табаррук рисолалар. 341 – бет.

14. Хожа Убайдуллоҳ Ахрор. Рисолаи Ҳавроиййа. /Табаррук рисолалар. 374 – бет.
15. Shodiev J.J. Interpretation of moral facts in the opinions of Umar Khayyam // International engineering journal for research & development. - India, Vol. 5 Issue 3, April 2020 –P. 143-148. (Impact Factor SJIF 2020=6.549)
16. Хожа Убайдуллоҳ Ахрор. Рисолаи “Анфоси нафийса.” /Табаррук рисолалар. /Нашрға тайёрловчи, таржимон, сўз боши ва изоҳ муаллифлари – М.Ҳасаний, Б.Умрзоқ, Ҳ.Амин. Т.: Адолат, 2004. 38 – бет.